

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет**

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ
АБІТУРІЄНТІВ ДО ВСТУПУ У ВНЗ**

**Матеріали
VII міжрегіонального семінару**

КИЇВ 2012

УДК 378. 141/141.5 (082)

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ АБІТУРІЄНТІВ ДО ВСТУПУ У
ВНЗ: МАТЕРІАЛИ VII МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СЕМІНАРУ. – К. :
НАУ, 2012. – 148 с.**

До збірника увійшли матеріали доповідей семінару, в яких висвітлено основні методи роботи щодо впровадження новітніх технологій в тестування. Пропонується методика використання тестових завдань, впровадження якої в навчальний процес дозволяє ефективно перевірити відповідність знань та умінь учнів програмовим вимогам, оцінити рівень навчальних досягнень слухачів, оцінити ступінь підготовленості випускників ЗНЗ до подальшого навчання у ВНЗ. Відображено реальний досвід, подано рекомендації щодо вдосконалення методики та методологічних підходів до викладання навчальних дисциплін.

Рекомендовано викладачам та учням загальноосвітніх навчальних закладів, слухачам підготовчих курсів.

Редакційна колегія:

Н. П. Муранова – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін ІДП НАУ (*головний редактор*).

С. І. Черішко – начальник навчально-методичного відділу ІДП НАУ (*відповідальний секретар*).

О. Є. Бугайов – кандидат технічних наук, доцент кафедри іноземних мов за фахом НАУ;

Т. М. Засєкіна. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії математичної та фізичної освіти Інституту педагогіки НАПНУ.

С. А. Яременко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства НАУ.

Рекомендовано до друку науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 2 від 30.04.2012 р.)

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ
ПРИ ПІДГОТОВЦІ СЛУХАЧІВ ДО ВСТУПУ У ВНЗ**

Одним із шляхів ґрунтовного засвоєння слухачами знань про українську мову та систему її мовних одиниць і вироблення відповідних компетенцій щодо правильного й ефективного використання їх у мовленнєвій діяльності, усвідомлення мови як багатогранного, але цілісного матеріалу для формування і формулювання думки, засобом розвитку уваги до мовних явищ, спостережливості над словом, його естетичного сприйняття є впровадження в постійну практику різноманітних за своєю структурою і обсягом завдань із розвитку зв'язного мовлення.

Мета статті – визначити оптимальні принципи, методи і засоби навчання, що сприяли б створенню ефективної, лінгвістично і методично обґрунтованої системи використання на заняттях з української мови комплексу вправ творчого характеру для розвитку зв'язного мовлення слухачів.

У статті актуально визначається специфіка завдань із РЗМ як самобутньої методичної форми реалізації компетентнісного підходу в лінгводидактиці, з'ясовано їх різновиди, умови ефективного використання в навчальному процесі.

Процес розвитку мовлення складний, має свої закономірності, що мотивують засвоєння мовлення слухачами, рівень розвитку їх мовотворчої діяльності, яка здійснюється шляхом розуміння лексичних і граматичних одиниць мови, їх виразності, а також емоційної сфери. При цьому враховують механізм пам'яті, що запам'ятовує слухові і графічні знаки мови, норми сполучуваності одиниць мови і мовлення. Одиниці мови засвоюються лише тоді, коли особистіть своїми почуттями, мисленням сприймає те явище дійсності, яке відповідає певним одиницям мови.

Мовлення розвивається і засвоюється, якщо людина набуває здатності відчувати виражальні відтінки мовних одиниць. В особистості розвивається мовне чуття, і вона засвоює оцінні засоби

мови – інтонацію, емоційно-експресивне забарвлення тощо. Щоб засвоїти мовлення, слухач повинен запам'ятати традицію поєднання мовних одиниць у мовному потоці, тобто засвоїти норму літературної мови.

Під час мовленнєвої діяльності завжди мають місце елементи творчості. Тому вправи з розвитку мовлення бувають різних видів. Їх поділ на групи є умовним: 1) вправи на спостереження й аналіз готових зразків літературного мовлення; 2) вправи, що вимагають творчого підходу до мовного матеріалу.

Вивчення словникового складу української мови вимагає розрізнення таких понять, як «вивчення лексики» і «словникова робота». Ці поняття не завжди чітко розрізняються у методиці, тому що слово є об'єктом вивчення лексики і словникової роботи. На заняттях лексики слухачі вивчають слово як одиницю лексичного рівня. Словникова робота, тобто робота над збагаченням словникового запасу, проводиться на всіх заняттях української мови і має свої особливості.

Слово – засіб позначення предметів дійсності і вираження понять про них. Розуміння цього формується на уроках лексики, але і в подальшій словниковій роботі викладач мотивує свою діяльність, посиляючись на це положення, оскільки у словниковій роботі варто враховувати основні ознаки слова та його місце в системі мовних одиниць. «Слово як одиниця мови і мовлення має ряд ознак: єдність звучання і значення, лексико-граматичну співвіднесеність, непроникність, відтворюваність, фонетичну оформленість». [1, 202]

Своєю лексико-граматичною співвіднесеністю слово відрізняється від морфеми, оскільки воно завжди є конкретною частиною мови і має граматичне значення. Непроникність слова полягає в тому, що його структурні зміни не можливі. Візьмемо за приклад слово *урочний*. Зміни в його структурі ведуть до абсурду (*підурочний*) або до появи нового слова (*позаурочний*).

Слова частіше беруться з певного мовленнєвого контексту у вигляді єдиного структурно-семантичного цілого або пригадуються, а не творяться у процесі спілкування.

Фонетична оформленість слова – це наявна у ньому звукова оболонка, котра є формою його матеріального існування.

Слово – самостійна складова лексичної системи мови, проте водночас воно є членом різних системних лексичних об'єднань, де існують синонімічні, антонімічні ряди понять, тематичні і лексико-семантичні групи. Багатозначність – це те явище, яке визначає місце слова в лексичній системі мови. В залежності від свого лексичного значення слово може бути членом різних рядів і груп. Візьмемо за приклад слово *радісний*, що входить у синонімічний ряд: *веселий, святковий, піднесений, усміхнений, урочистий, оптимістичний*. Це слово має антоніми: *сумний* (про настрій особистості, характер події), *буденний* (про факти, захід і т.ін.). Кожне лексичне значення слова протиставлено іншим його значенням, які усі разом становлять групу його різноманітних ознак. За ними слова або об'єднуються, або протиставляються. Для визначення слова в цілісній лексичній системі мови важливою є сполучуваність його з іншими словами в тексті.

Словникова робота на заняттях з української мови здійснюється за певними принципами. «Дослідники виділяють п'ять таких принципів: *позамовний, синтагматичний, парадигматичний, функціональний і контекстуальний*». [1, 203]

Позамовний (екстралінгвістичний) принцип розкриває розвивальний і виховний характер словникової роботи. Вивчення нових лексем має вплив на формування особистості, її світогляду, моральних якостей, збагачення ерудиції. Цей принцип є дієвим за умов, коли робота над словом є систематичною і виховує у слухачів інтерес як до окремого слова, так і до цілісної мовної системи.

Синтагматичний принцип – це принцип осмислення семантичних відношень слів у тексті, особливостей їх сполучуваності.

Наприклад, лексема *скляний* у сполученні зі словом *акваріум* вказує на відношення предмета до сировини, матеріалу, а в поєднанні із поняттям *погляд* означає *непорушний*. Отже, при ознайомленні слухачів зі словом важливо починати із пояснення прикладів сполучуваності його з іншими словами.

Парадигматичний принцип засновується на ознайомленні слухачів із лексичною парадигмою, що виступає об'єднуючим фактором для тематичних груп, синонімічних і антонімічних рядів. Якщо ці системні зв'язки враховано, то вивчення нових слів стане оптимальним і забезпечить усвідомлене засвоєння словникового складу української мови.

Функціональний принцип полягає в дотриманні функціонально-стилістичних аспектів розвитку зв'язного мовлення слухачів. Цей принцип ґрунтується на доцільності вибору лексичних понять у залежності від їх стилістичного забарвлення та мети використання в мовленні.

В українській мові більшість слів пов'язані з якістю багатозначності. Слухач може засвоїти їх значення лише у контекстуальному варіанті. Таким варіантом може виступати словосполучення (*корінь слова, корінь дерева*) або речення. Через це контекстуальний принцип набув особливої важливості у словниковій роботі.

Завдання з розвитку зв'язного мовлення повинні мати за підґрунтя знання, набуті слухачами в процесі засвоєння лексики і фразеології. У сучасній методиці переважають рекомендації щодо вивчення слова і проведення словникової роботи на всіх лінгвістичних рівнях – фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному і синтаксичному.

Основними об'єктами словникової роботи прийнято вважати: 1) лексико-семантичні ряди та групи слів, які функціонують у певних контекстах; 2) слова і стійкі словосполучення, з якими слухачі зустрічаються вперше або значення яких не зовсім розуміють; 3) словниковий запас слухачів, відповідність його літературним нормам; 4) співвідносні лексичні засоби (літературні і позалітературні поняття, активна і пасивна лексика, стилістично забарвлені слова, нейтральні і т. д.).

Система роботи з розвитку зв'язного мовлення повинна спиратися на лексичне значення слова, а тому зміст такої діяльності викладача визначається наступним чином: тлумачення значень нових лексем, робота над спільним і відмінним між ними, встановлення системних відношень між поняттями, добір ключових слів і виразальних засобів для побудови конкретного тексту, виявлення та редагування недоліків власного і чужого мовлення.

Вправи з розвитку зв'язного мовлення мають свою послідовність. У першу чергу слухачі працюють із тематичними рядами понять, які служать для повідомлення на певну тему, наприклад: «Ваша школа», «Коло інтересів сучасної молоді», «Вибір майбутньої професії» тощо. Ознайомлення з тематичними рядами слів – процес міжпредметний, інтегрований. Спеціальні терміни, поняття певної галузі науки – це завжди замкнені тематичні групи. А їх засвоєння

– це кожного разу крок до збагачення індивідуального лексичного запасу.

У роботі над тлумаченням значення слова важливе місце займають логічні ряди лексем – слова однієї тематики, розміщені за ступенем зростання узагальнення смислу, за родо-видовими ознаками, наприклад: *гордість – абстрактне поняття – іменник, дім – будівля – предмет, яблука – дерево – рослина*. Натупні форми лексичної роботи: опрацювання багатозначності і вживання у переносному значенні слів, слів-синонімів, антонімів, омонімів, паронімів.

Центр словникової роботи – засвоєння і вживання слова, що повинно проводитися з посиланнями на контекст, який має бути стилістично диференційованим і містити у собі художнє, публіцистичне та наукове мовлення.

Лексичні помилки часто мають значне місце у словниковому запасі слухачів. Вправи щодо усунення цих недоліків є важливим складником словникової роботи. Слід враховувати, що деякі старшокласники не завжди дотримуються норм сучасної літературної мови, часто порушують їх, у них нема достатнього запасу слів для вираження власних думок. На заняттях часто доводиться чути слова, що не відповідають нормам української лексики. Під час перекладу з російської мови на українську і навпаки слухачі можуть «утворювати» незрозумілі за змістом слова, перебудовуючи по-своєму російське чи українське слово. Лексика школярів ще досить засмічена, вони не завжди розмежовують російські, українські і діалектні слова.

Залежно від характеру й причин, які їх породжують, лексичні недоліки можна поділити на такі групи: 1) неправильне або неточне слововживання без урахування властивого йому в літературній мові значення в контексті (*гострі поєдинки* замість *гостра боротьба*); 2) змішування багатозначних і однозначних слів (*Іван Багряний був правдивим патріотом* замість *справжнім патріотом*); 3) змішування багатозначних слів і омонімів (*науковий термін і термін виконання; уряд надіслав ноту і взяв високу ноту*); 4) неправильне використання синонімів (*тут намальовані весняні пейзажі* замість *зображені*); 5) неправильне використання слів іншомовного походження (*цей дефект відеомікрофона клієнт*

придбав на фірмі); 6) помилки, викликані змішуванням різних за значенням, але близьких за звуковим оформленням слів, тобто паронімів (у школярському коридорі просторо, світло, квітів багато замість шкільному, тобто такому, що належить школі, а не школяреві); 7) зайві в мовленні, беззмістовні слова-паразити: (виходить, власне кажучи, значить, ну, так би мовити, ось, скажімо. словом, отже, ну як його, це саме, звичайно та ін.); 8) калькування російських слів і стійких словосполучень, тобто дослівний переклад їх українською мовою (самий краций замість найкращий, фонар замість ліхтар, дівочки замість дівчата, сапоги замість чоботи, воротник замість комір, шкаф замість шафа, потолок замість стеля та ін.); 9) змішування українських і російських слів (П. Куліш являється (замість є) автором першого українського історичного роману. Парламент старшокласників об'явив (замість оголосив) про підготовку до загальношкільних спортивних змагань).

У методиці розроблено системи вправ, які спрямовані на попередження і виправлення лексичних недоліків. «За метою виконання вправи діляться на лексико-фразеологічні і словникові... Поділ цей досить умовний, оскільки в основі їх лежить робота над словом. У методиці побутують терміни «лексичні вправи», «фразеологічні вправи», які стосуються обох видів вправ». [4, 7]

Лексико-фразеологічні вправи – це завдання здебільшого для закріплення знань та формування умінь і навичок слухачів із лексики, фразеології. Словникові вправи за своїм призначенням мають більш широке використання. Вони проводяться під час сприймання або породження мовлення. Основне їх завдання – розвиток мовлення слухачів, а матеріал – лексичні і фразеологічні одиниці, що функціонують у мовленні.

У словниковій роботі найчастіше використовуються такі вправи: 1) пояснення лексичних значень слів і фразеологізмів; 2) групування слів за певними семантичними ознаками; 3) пояснення та аналіз лексичних і фразеологічних одиниць у текстах; 4) побудова словосполучень, речень, текстів із запропонованими лексичними поняттями та фразеологізмами.

Словникова робота проводиться під час вивчення усіх розділів програми ІДП, тому зміст лексичних вправ дуже різноманітний.

Враховуючи дидактичні завдання, ці вправи за змістом можна поділити на такі групи: 1) лексичні вправи; 2) лексико-орфографічні вправи; 3) лексико-граматичні вправи; 4) лексико-стилістичні вправи.

Лексичні вправи спрямовуються на з'ясування семантики слова, його основних ознак, ознайомлення із словниковим складом української мови, сферами вживання різних лексичних груп. Вони розраховані на усвідомлення значення слова, його суті.

Лексико-орфографічні завдання, по-перше, пов'язані із засвоєнням граматичного матеріалу, його правописних явищ, по-друге, із засвоєнням лексичних понять. Це вправи на тлумачення слова і його структурних елементів (морфем) та їх правопису, на повторення лексичних понять під час засвоєння найважливіших орфограм.

Лексико-граматичні вправи спрямовані на засвоєння знань із граматики і повторення теоретичних відомостей з лексики, збагачення словника, розвитку мовлення слухачів.

Лексико-стилістичні вправи передбачають формування у старшокласників навичок правильно користуватися словом у певному стилі мовлення. Розкриваючи стилістичну функцію слова, такі завдання збагачують словниковий запас слухачів, сприяють формуванню умінь розмежовувати стилістичні ознаки лексики, чітко і зрозуміло виражати власні думки.

Лексичні завдання активізують діяльність слухачів, збагачують їх словниковий запас, виховують увагу до слова, формують зацікавлення до його значення і вживання, розвивають логічне мислення.

Крім текстуальних вправ, актуальним і дієвим методом роботи є завдання тестового характеру. Розглянемо зразки.

1. Образність мовлення оратора – це

А наявність у виступі живих картин, які дають змогу не лише осмислювати почуте, а ніби сприймати почуттями – бачити, чути тощо

Б уміння говорити ясно, без ускладнень, надуманих образів

В насиченість виступу новими фактами, актуальними проблемами

Г логічна переконливість сказаного

2. Які мовні норми стосуються лише письма?

А лексичні та стилістичні

- Б морфологічні та орфографічні
 - В орфографічні та пунктуаційні
 - Г граматичні та графічні
3. Проміжною ланкою між текстом і реченням є
- А слово
 - Б словосполучення
 - В звук
 - Г складне синтаксичне ціле
4. З погляду актуального членування в реченні можна виділити
- А підмет і присудок
 - Б зачин і кінцівку
 - В головні і другорядні члени речення
 - Г «дане» і «нове»
5. У реченнях опису стану середовища «дане» і «нове» - це
- А назва предмета і назва його ознаки
 - Б назва місця розташування
 - В назва місця розташування та назва предмета
 - Г елементи середовища та ознаки стану
6. Для зв'язку речень у тексті служить
- А нове
 - Б дане
 - В граматична основа речення
 - Г абзаци
7. Допущено стилістичну помилку в реченні
- А Найбільше в людях я ціную гречність
 - Б В університеті архітектора тепло вітали студенти та викладачі
 - В Складіть, будь ласка, свою автобіографію
 - Г Я телефоную на номер, зазначений в оголошенні
8. Лаконічність мовлення відображає
- А здатність говорити стисло, проте максимально зрозуміло
 - Б нормативність мовлення оратора
 - В емоційність, експресивність, образність мовлення
 - Г багатство словникового запасу оратора
9. Полілог – це
- А чуже мовлення, передане дослівно, з повним збереженням змісту, форми та інтонації
 - Б форма мовлення, що є розмовою між двома чи більше особами

- В висловлення для підтвердження якоїсь думки
 - Г звернення до широкої аудиторії слухачів, глядачів, читачів з метою цілеспрямованого впливу на їх свідомість
10. Розповідь – це
- А висловлення, змістом якого є вияв ставлення мовця до того, про що він розповів, що описав чи щодо суті явища або предмета, про який йдеться
 - Б висловлення, у якому характеризуються предмети, особи, абстрактні явища
 - В висловлення, мета якого – повідомити про події, що розгортаються в часі і просторі
 - Г висловлення про встановлені людиною зв'язки між предметами та явищами
11. У якому рядку перераховано структурні особливості тексту?
- А наявність зачину і кінцівки, логічність і послідовність викладу думок
 - Б офіційність, логічність, об'єктивність, конкретність, стислість і стандартизованість викладу
 - В наявність знаків пунктуації, які допомагають зрозуміти зміст написаного
 - Г наявність теми, основної думки, можливість дібрати відповідний заголовок, змістовий зв'язок між складовими частинами
12. У якому рядку наведено синтаксичні синоніми
- А Прибути із села Щасливе/Щасливого, повчання діда/дідове повчання, бігти левадою/через леваду
 - Б Розповідь, оповідь, бувальщина
 - В Тихими зимовими вечорами місяць золотим полозком ковзав по снігах, лишав на них сині ажурні тіні (Гр. Тютюнник).
 - Г Слово до слова – зложиться розмова (Народна творчість).
13. До якого типу зв'язного мовлення належить поданий міні-текст (складне синтаксичне ціле)?
- Степ рівний, як долоня, широкий і довгий – безкрай. Він тоне у своїй просторій просторності, у своїй зеленій траві, спершу аж темно-зелений, а чим далі – блідніший, голубіший, аж поки не сходиться з краєм блакитного неба, де, здається, він загинається угору і йде уже попід небом. Серед нього хвилі золотого сонячного світу так і ходять, так і переливаються (За Панасом Мирним).

- А розповідь
- Б роздум
- В комбінований
- Г опис

14. До якої форми красномовства належить текст?

Українська Національна Рада волею тих, що її задумали, призначена на цю службу нашому народові, є носієм великої ідеї свободи і незалежності у всій її величчї й чистоті. Тому в умовах вільного світу ми твердо стояли (і будемо твердо стояти у найтяжчих умовах) на сторожі інтересів свого народу як речники його самостійницьких прагнень, обстоюючи їх всюди і скрізь за всяких обставин.

А в ситуації темряви, що нависла над нашою землею, над мрякотинням терору культивованої зради й відтворюваної тяжкої депресії, наше призначення – бути маяком яскравим і непогасним, маяком віри й рішеності, джерелом душевної наснаги для мільйонів.

Цьому служінню призначена Українська Національна Рада (Промова Голови Української Національної Ради достойного Івана Багряного при відкритті п'ятої сесії УНРади).

- А соціально-політичної
- Б академічної
- В соціально-побутової
- Г судової

15. Яка основна думка твору?

Я хотіла би нинішній вид буковинських гір задержати навки в пам'яті, а передусім одну частину краєвиду. Високу, стрімку, густо порослу лісом гору, відділену від сусідньої гори глибоким вузьким ярмом. У тім яру все темно, однак я його знаю, він не страшний. По спадистих стінах його повиростали густо смереки, і то вони здалека такі темні. Серединою між великим і дрібним камінням котиться потік. У мерехтячїм світлі місяця він блищить місцями, мов дзеркало. Тло, від котрого відбиваються гори, - то синяво-сріблясте небо, засіяне зорями, ніжними, миготячими зорями (За О. Кобилянською).

- А захоплення рідним краєм
- Б краєвид
- В поросла лісом гора

Г повиростали густо смереки

Відповіді: 1) А; 2) В; 3) Б; 4) Г; 5) Г; 6) Б; 7) В; 8) А; 9) Б; 10) В; 11) Г; 12) А; 13) Г; 14) А; 15) А.

Отже, виходячи із зазначених наукових засад, можна виділити такі завдання роботи з розвитку зв'язного мовлення на заняттях української мови та літератури: 1) попередження лексичних, граматичних та стилістичних недоліків у мовленні слухачів; 2) збагачення словникового запасу шляхом засвоєння нових слів, синонімів, антонімів до відомих лексем; 3) формування умінь і навичок визначати семантику, емоційно-експресивні функції слів і доречно їх вживати; 4) розвиток умінь доцільного використання понять залежно від типу і стилю мовлення; 5) формування умінь і навичок правильного слововживання з урахуванням сполучуваності лексем; 6) розвиток у слухачів мовного чуття, естетичного смаку до краси слова.

Література

1. Беляев О.М. Методика вивчення української мови/О.М. Беляев, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентилюк, Г.Р. Передрій, Л.П. Рожило. К.: Освіта, 2007 - 246 с.
2. Богославец Л. П. Українська мова: Методичний посібник [для підготовки до вступної співбесіди із слухачами підготовчих курсів Інституту доуніверситетської підготовки]/Л.П. Богославец, І.В. Житар, Т. П. Матвійчук, С. І. Черіпко. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006 – 352 с.
3. Козачук Г. О. Українська мова для абітурієнтів: Навч. посібник – 6-те вид., стер./ Г. О. Козачук. – К.: Вища шк., 2005 – 287 с.
4. Марченко Л. М. Робота з лексичними синонімами. – К.: Освіта, 2005 – 261 с.
5. Юшук І. П. Українська мова: Підручник. – 3-те вид. – К.: Либідь, 2006 – 640 с.